

«Сейфуллин оқулары – 18: « Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми -практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.І, Ч.ІІІ. - Б. 256-258

## **XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ АТЫРАУ ӨҢІРІНДЕГІ ПАНАСЫЗ ҚАЛҒАН БАЛАЛАРМЕН КҮРЕС ТАРИХЫ**

Камалова Парасат  
*2-курс магистранты*  
*Атырау қаласы, Х.Досмұхамедов атындағы*  
*Атырау университеті*

Қай ұлттың болмасын басынан небір қиын кездер өткені, өз халқының бастан кешкен басты қайғылы-тағылымды оқиғалары жөнінде тарих беттерінде жазылып келеді. Біздің қазақ халқы үшін XX ғасырдағы сондай сұрапыл оқиғалардың арасында 1921-1922 жылдар және 1931-1933 жылдарды қамтыған ашаршылықтың зардабы аса зор болды.

Биылғы жылы 100 жыл болып отырған 1922 жылғы аштықтың бірнеше себебі болды, біріншіден - жұт, екіншіден - қуаңшылық, үшіншіден – азамат соғысы. Бұл жөніндегі, әсіресе, еліміздің батыс өңіріндегі 1921-1922 жылдардағы халық арасындағы аштықтың тарихы зерттелуде.

Осы ашаршылықтың және соғыстың зардабынан қазақ даласында панасыз қалған қаңғыбас балалар көбейді. Бұған дейін жетім-жесірін жылатпаған дәстүрлі жүйемізде «Балалар үйі» пайда болды.

Ашаршылықтың салдарынан ел көлемінде көбейіп кеткен қорғансыз қалған қаңғыбас балалармен күрес, яғни қаңғыбастықпен күресу үшін мемлекет деңгейінде арнайы Қаулылар мен Ережелер қабылдана бастайды. Ол құжаттардың мақсаты панасыз қалған жетім балаларды қамқорлау бойынша нақты шаралар алу болып табылады. Соғыс пен аштықтың салдарынан ата-анасыз қалған жетім балалардың қаңғыбастыққа салынуы, олардың криминалды элементтерге жақындауы және басқа да мәселелер кеңес үкіметінен ол балаларды кеңістік тәртіп пен идеологияға, еңбекке баулу, қоғамға бейімдеу бойынша шұғыл шаралар алуға мәжбүр етті.

Сонымен қатар кеңес мемлекетіндегі XX ғасырдың 20-30 жылдардағы аштық пен мыңдаған жас балалардың аштыққа ұшырауы туралы ақпарат бірқатар шетелдік ұйымдарға белгілі болды. Осыған байланысты «Аштыққа ұшырағандарға көмек беру ұйымы» секілді ұйымдар жәрдем бере бастады. Атап айтқанда, тама беру пункттері, асханалар Орынбор, Орал қалаларында ашылды.

Жұт пен қуаңшылықтың себебінен дәнді дақылдардың өнімі күрт төмендеп, егістік жерлер көлемі қысқарды. 1922 жылы егістік көлемі 1920 жылмен салыстырғанда екі есеге азайып, яғни 3,289 мың га. дан 1.782 мың га. кеміп кетті. Орал губерниясының 4 уезінде егістік көлемі 1917 жылмен салыстырғанда 1922 жылы 65 пайызға төмендеді.

Мұрағат құжаттары бойынша Орынбор, Қостанай, Орал, Ақтөбе губерниялары мен Бөкей ордасында ашаршылыққа ұшырағандар 1921 жылы 1,5 млннан асқан [1, 12п.].

Кеңес үкіметі тұсындағы мақала хронологиясы шеңберіндегі кезеңдегі балалар өлімі П.И. Куркин жазып, оның себебіне талдау жасайды [2].

Қиуаңшылық пен жұт салдарынан туындаған аштықтан жас балалар шығынының көбеюіне байланысты мемлекет арнайы шаралар ала бастайды. Оның ішінде медициналық көмек, дәріханалар ашу, тамақтандыру бекеттерін ашу, балалар үйлерін ұйымдастыру болды [37].

Атырау облыстық мемлекеттік мұрағатының құжаттарына сүйенер болсақ, бұл жағдай еліміздің батыс өңірінде де кең таралды. Қазіргі Атырау, бұрынғы Гурьев қаласы ретінде танылған батыс аймақта 1921 жылы Гурьев аудандық комиссиясының (Гурьевская уездная комиссия) шешімімен ашаршылық кезінде аш қалған отбасыларға көмек көрсету мақсатында арнайы шаралар алына бастады. 1922 жылы наурыз айлары мен сәуір айында барлығы 850 адам аштыққа ұшыраған делінсе, оның ішінде жұмысқа жарамды 338 адам, жұмысқа жарамсыз 405 адам туралы жазылған. «*На основании постановления Окр исполкома от 16/X-33 г. По борьбе с детской беспризорностью Гур. Окр Дет комиссия сообщает, что Гур. Рай дет комиссия переходит в Окр Деткомиссию, а все Райдеткомиссии переходят не посредственно подчиненных в Окр деткомиссию под руководством Окр. исполкома где председателями является зам.пред.Окр. исполком тов. Силянин Райдеткомиссии должен быть пред Рик «а поэтому Окр Дет комиссию предполагает всем райдеткомиссиям немедленно приступать к работе по борьбе с детской беспризорности по улучшению быта Дет.Домам по подготовке их к зиме и также просим вас выслать сведения по данной вам форме»* [4]. Осылайша панасыз балаларды қыс мезгіліне дайындаған. Панасыз қалған балаларды қабылдау кезінде оларға арнайы жеке сауалнама, яғни жеке парақ ашылған. Онда баланың аты-жөні, жасы, ұлты, табысы, мүлкі туралы сұралады. Сауалнаманы толтырып болған соң оларға қажетті керек-жарақтар берілген (етік, күртеше, іш киім, бас киім, шыны кесе мен шәйнек және т.б).

Батыс аймақтардан көптеген балалар 1928 жылы ашылған «Юнком» балалар үйіне ауысып келгендігі туралы мәліметтер бар. Мұрағат құжаттарында панасыз қалған балаларды қабылдау мен оларды тәрбиелеуші ұстаздарды қалай жұмысқа алғандығы туралы, актілер мен арыздар жазылған көп мәліметтерді көре аламыз: «*На питание одного воспитанника детского дома «Юнком» в г. Гурьев по установленной норме на 1928/1929 бюдж.год отпускается 20,5 коп. в день; этого явно недостаточно даже при тех ценах на продукты питания прошлого года, которые существовали при составлении сметы, при существующих же ценах на продукты питания 26,5 коп. совершенно недостаточно, а потому ОКРОНО просит разрешить увеличить норму питания до 46 коп. на воспитанника в день, что составит 75 % увеличения.*

*Увеличение питания должно пойти за счет остатков по статье 3 счет остатков по статье 3*

*операционно-эксплуатационных расходов/ от питания / получившихся от неполного комплекта воспитанников/ 62 в место 80/. В подтверждение своего требования ОКР. ОНО представляет следующие данные:*

*Осы құжатта бөлінетін азықтың калориясы келесідей болып берілген:*

- 1. Ет-200 гр.- 276 калорий*
- 2. Нан - 600 гр. - 900*
- 3. Қант- 3 гр .- 12*
- 4. Крупалар- 6 гр. – 19,5*
- 5. Ұн - 4 гр. – 14,5*
- 6. Шәй - 1 гр. –*

*Барлығы: 1222 калория[5].*

1933 жылдағы мұрағат деректеріне сәйкес ашаршылық кезінде панасыз қалған балалардың пана еткен балалар үйлері туралы, олардың қай ауданнан келгендері жайлы, балалар үйіне көрсетілген көмектер мен азық-түлік мөлшерлері туралы мәліметтер бар. Сондай-ақ, «1933 жылы Луначарская №41 мекен-жайы бойынша балалар үйіне шілде айында 57 бала келіп, барлық бала саны 117, 6 бала қашып кеткен, 14-і басқа балалар үйіне ауыстырылса, 1 бала жұмысқа тұрған, 2 бала ауруханада, балалар үйінде 8» деп көрсетілген. Нақтылап айтар болсақ, 86 бала сол балалар үйінде қалып, оның ішінде 3-7 жас аралығындағы балалардың саны 38 болса, 8 жастан 13 жасқа дейінгі балалар 43, 13 жастан асқандар 5 бала болған[6].

1933 жылы шілде айында Гурьев балалар үйіндегі балалар саны - 38, лагерьге кеткені - 17, тамыз айында - 64, маусым айында - 26, мамыр айында - 32, ақпан айында - 33, қаңтар айында - 14 бала келіп түскен. Әр келген баладан анықтама алынып отырған, кейбіреуінде құжат болмаған, ата-аналары жоқ, мүлкі жоқ балалар да болған[7]. 1929 жылдың қараша айында өткен Кіші комиссия отырыстарында төраға Ливкина панасыз қалған балалардың нақты саны мен олардың жеке белгіленген сауалнамалары бойынша жағдайларын анықтау туралы, сонымен қатар жүргізілген жұмыстар бойынша жұмыс жоспарын құру мен әр аптаның жұма күні кешкі сағат 18:00-де комиссия мүшелеріне жиналып отыруға хаттамаға қол қояды. 1929 жылдың 22 қарашасында Орталық атқару комитеті «Баспанасыз балалармен соңғы екі жылда жүргізілген жоспарлы жұмыстар өзінің жағымды нәтижесін» берді деп атап өтеді [8].

### **ӘДЕБИЕТТЕР:**

1. ГААКО. ф.3; оп.1, д.16.
2. Куркин П.И. Санитарно-статистические таблицы. М., 1925-1926. – 57 с.
3. Резолюции и постановления II Съезда Советов КССР. 4-10 октября 1921 г. –Оренбург, 1921.– 26 с.
4. ГАГО.Ф-69,оп.1, д-107, л.15.
5. ГАГО.Ф-69, оп-1, д-71, л.230.

6. ГАГО.Ф-69 .оп-1, д-103. л.81.
7. ГАГО.Ф-109,оп.1, д-24, л.18.
8. ГАГО.Ф-8,оп.1, д-3, л.6.

*Ғылыми жетекшісі: Кайргалиева Гулфайруз Қайырғалиқызы, тарих ғылымдарының кандидаты, гуманитарлық ғылымдар және өнер факультеті Қазақстан және дүниежүзі тарихы кафедрасының қауымд.профессор м.а, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті.*